

UDK 7.0/77

Zagreb, 2011.

ISSN 0350-3437

Radovi Instituta za povijest umjetnosti 35
Journal of the Institute of Art History, Zagreb

Radoslav Tomić

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Andrea Vaccaro: novi podaci i zapažanja o njegovim slikama u Dubrovniku

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 28. 6. 2011. – Prihvaćen 10. 7. 2011.

UDK: 75 Vaccaro, A.

Sažetak

U tekstu se donose novi podaci o slikama koje je Andrea Vaccaro (1604.–1670.) iz Napulja izradio za naručitelje u Dubrovniku. Kao što je poznato, Vaccaro je potpisao (sigla: AV) oltarnu palu Presveto Trojstvo kruni Bogorodicu sa sv. Ivanom Evanđelistom u crkvi Karmen (Gospa od Karmena) te Presveto Trojstvo kruni Bogorodicu sa Svim Svetim (Domino). Prikaz Presvetoga Trojstva na obje je slike

veoma sličan i pokazuje da je Vaccaro, kao i drugi umjetnici, ponavljao i varirao vlastita rješenja. Utvrđuje se da je za sliku iz crkve Domino sačuvan i bozzetto (pripremna slika) identificiran u privatnom vlasništvu u Italiji. Obje se dubrovačke slike datiraju u kasno umjetnikovo razdoblje i određuju kao iznimno vrijedne narudžbe zrelog 17. stoljeća na hrvatskoj obali.

Ključne riječi: slikarstvo, barok, 17. stoljeće, Andrea Vaccaro, Dubrovnik

Dvije slike koje je potpisao Andrea Vaccaro (1604.–1670.) u crkvama Karmen i Domino u Dubrovniku spadaju u najljepše narudžbe tijekom 17. stoljeća na hrvatskoj obali.¹ U crkvi Karmen (Gospa od Karmena) na oltaru koji je dala podići obitelj Restić (Resti) prikazano je, u gornjem dijelu slike, kako Bogorodicu kruni Presveto Trojstvo, a u donjem je krajolik sa sv. Ivanom Evanđelistom koji sjedi i piše evanđelje u knjigu koju drži na koljenu. Uz njega je orao raširenih i uzdignutih krila. Sličnu kompoziciju, u okviru drugačijeg ikonografskog programa, Vaccaro je ponovio i na pali na glavnom oltaru u crkvi Domino. I ta je slika podijeljena u dvije zone: gornju, na kojoj je prikazano Krunjenje Bogorodice s Presvetim Trojstvom, dok su u donjoj zoni okupljeni u dva reda »Svi Sveti«. Lako se prepoznaju likovi svetaca u prednjem planu, sv. Mihovil, sv. Ivan Krstitelj, sv. Ivan Evanđelist i sv. Petar, a u pozadini sv. Dominik, sv. Franjo Asiški, sv. Benedikt, sv. Katarina Aleksandrijska (?), sv. Ursula te sv. Luka i sv. Vlaho. Iznimno su zanimljiva dva posljednja sveca: evanđelist Luka upire pogled prema Bogorodici a u rukama drži paletu i kist kojim će naslikati njezin portret, i sv. Vlaho, zaštitnik Dubrovnika, s modelom grada u rukama.

Za napuljsku crkvu Santa Maria delle Grazie a Caponapoli naslikao je Vaccaro palu na kojoj je u gornjem dijelu prikazao Presveto Trojstvo koje kruni Bogorodicu u vrlo sličnoj

kompoziciji s istim likovima Krista i Boga Oca kao na slici iz crkve Domino.² Može se reći da je Vaccaro varirao vlastita rješenja: Bog Otac i Krist iz Domina u Dubrovniku i Santa Maria delle Grazie u Napulju gotovo su identični, lik Bogorodice ponavlja se na dvjema dubrovačkim palama, dok je u Napulju drugačija impostacija njezina tijela i karakterizacija lica. Variranje rješenja po istom obrascu najbolje ilustrira Kristov lik koji će Vaccaro tijekom cijele karijere u različitim tematskim realizacijama modelirati po istom obrascu: navodim lik Uskrsloga Krista (Milano, Hotel Gallia, nekada), Nevjerovanje sv. Tome (privatno vlasništvo), Krist i Marija Magdalena (nepoznati smještaj), Krist u Limbu (Dresden, Galerija slika), Krist i Bogorodica (Napulj, Palazzo Reale), Smrt sv. Josipa (Napulj, Purgatorio ad Arco),³ potom Krist i apostoli (privatno vlasništvo) te Put na Kalvariju (privatno vlasništvo)⁴. Jednako je vrijedno podsjetiti i na sličnosti svetačkih likova: sv. Luka s paletom i kistom prikazan je u prednjem planu u trenutku dok portretira Bogorodicu (invencija »slika u slici« proširila se u seicentu) na pali koja se nekada nalazila u crkvi San Giovanni delle Monache u Napulju, lik sv. Josipa sa slike u crkvi Santa Maria delle Grazie a Caponapoli varirat će na slici u Dominu u likovima sv. Luke i sv. Vlaha.⁵

U cijeloj priči oko Vaccarovih dubrovačkih djela iznimno je vrijedan pronalazak i identifikacija pripremne skice, bo-

1. A. Vaccaro, *Presveto Trojstvo kruni Bogorodicu sa sv. Ivanom Evanđelistom*, Dubrovnik, Karmen
A. Vaccaro, *Holy Trinity crowning the Blessed Virgin Mary and St John Evangelist*, *Dubrovnik, Karmen*

2. A. Vaccaro, *Svi Sveti, Bogorodica i Presveto Trojstvo*, Dubrovnik, Domino
A. Vaccaro, *All Saints, Virgin Mary and the Holy Trinity*, *Dubrovnik, Domino*

zzetta, za palu u Dominu. Sliku koja se nalazi u privatnom vlasništvu publicirao je Vincenzo Pacelli 2008. godine. No, on nije znao za palu u Dubrovniku pa je potrebno upozoriti na podatke koji ukazuju da se Vaccaro studijski pripremao za izradu umjetnina za dubrovačke naručitelje. Možda su te pripreme slike bile uobičajena praksa: nije isključeno da su bile mnogo više u opticaju za naručitelje iz udaljenih krajeva. Iako su Dubrovčani imali intenzivne kontakte s Napuljem i napuljskim umjetnicima, vjerojatno su naručitelji tražili »modele i skice« koje su mogli pokazati široj zajednici koja je stajala iza kupnje slika (obitelj, bratovština, crkvena zajednica, župnici, upravitelji samostanskih zajednica itd.), ali nije izravno komunicirala s umjetnikom, iako je nastojala, vlastitim novcem i zalaganjem, pribaviti vrijednosti koje će na trajan način ukrasiti crkve.

Nedvojbeno bi pisanje nove monografije o Vaccaru pomoglo da se ispravije ocijeni umjetnička djelatnost slikara koji je sredinom seicenta u Napulju, između Ribere i Giordana, imao važnu ulogu u širenju slikarske kulture na podlozi Caravaggiova naturalizma.⁶ Opčinjenost Caravaggiom potvrđuju izvještaji koje je Bernardo De Dominici (1683.–1759.) zabilježio o Vaccaru: *Andrea je kopirao različite slike toga fantastičnog Slikara, te ga je u kratko vrijeme imitirao tako dobro, da su i stručnjaci mislili da je riječ o originalima.*⁷ Vaccarova kopija Caravaggiova Bičevanja Krista sačuvana u crkvi S. Domenico Maggiore u Napulju (gdje je do 1972. godine stajao i Caravaggiov original tada prenesen u *Gallerie Nazionali di Capodimonte*) svjedoči o majstorovoj vještini oponašanja rukopisa slavoga prethodnika. Ali, Vaccarovo formativno sazrijevanje i oblikovanje vlastite poetike u zrelim

3. A. Vaccaro, *Svi Sveti, Bogorodica i Presveto Trojstvo*, privatno vlasništvo
A. Vaccaro, *All Saints, Virgin Mary and the Holy Trinity*, private property

godinama pretpostavljalo je stalno osuvremenjivanje koje se temeljilo na studiranju i drugih slikara–protagonista koji stvaraju u Napulju tijekom seicenta, ili su se njihova djela nalazila u napuljskim crkvama i zbirkama. Nasljeđe Caravaggiova naturalizma obogatio je sugestijama Battistella i Ribere, dakle »klasicizirajućim naturalizmom«, što se pokazalo kao važna odrednica njegove umjetnosti prožete lirikom i nježnošću izraženih kroz odmjerene forme. Njegovo zanimanje za slikanje akta i za odmjerene forme posredovano je, uz to, utjecajem Guida Renia i njegovih napuljskih djela. Slikanje golotinje, obnaženih likova, osobni je Vaccarov izbor: na taj je način pokazao vještinu u oblikovanju ljudskoga tijela i njegove anatomije koja se temeljila na dugoj crtačkoj praksi stečenoj u radionici učitelja Tommasa Paseria te studiranjem i izravnim gledanjem djela drugih umjetnika (Massimo

Stanzione, Ribera, Pietro Novelli, Giovanni Lanfranco, Guido Reni, Artemisia Gentileschi).

Za egzaktnije razumijevanje dviju dubrovačkih pala s motivom Krunjenja svakako je vrijedno upozoriti na Krunjenje Bogorodice što ga je Massimo Stanzione (oko 1586.–1656.), stariji Vaccarov kolega, naslikao za crkvu San Giovanni Battista delle Monache u Napulju, jer ona pokazuje prožimanje, međuovisnost i povezanost majstora eklektikâ u slikarstvu napuljskoga seicenta.⁸ Rumenosmeđi inkarnat na golim tijelima koja slika i ondje gdje ikonografski obrasci to nisu tražili, obasjan je svjetlom koje na Vaccarovim slikama dolazi odozgo, gotovo okomito. Upravo takvo slikarstvo odredit će Giovanni Battista Bellori kao »podrumsko«. Lica i vitalni dijelovi njegovih svetačkih figura izravno su osvjetljeni te

4. A. Vaccaro, *Presveto Trojstvo kruni Bogorodicu*, privatno vlasništvo
A. Vaccaro, *Holy Trinity crowning the Blessed Virgin Mary*, *private property*

se predstavljaju kao pomno razrađeni portreti neskrivene unutarnje energije i složenih emocija, dok su drugi dijelovi ostavljeni u sjeni, okruženi smeđim, »zemljanim« tonovima, kao da su postavljeni u interijer. Izravno svjetlo slikar potom ublažava »monokromnim *chiaroscuro*«, blagim sjenčanjima i svijetlim prelivima kojima se osobito koristi slikajući draperije. Bez obzira u koju boju tkanine odijeva likove, njezina se površina prelijeva, svijetli i iskri, dobivajući metalni sjaj, suptilnost i mekoću svile, preljeve stare, gotovo pozlaćene plemenite kovine. Time Vaccaro dobiva hladan, zaleđen, lunaran kolorit modrikastih, olovnoplavih tonova koji sjedinjuju široke prostore i duboke planove slike, na kojima se uz likove pojavljuje i pomno oblikovan krajolik sitna raslinja, plavičastih gora i zaravni. Umjetnik likove oblikuje mekom, fluidnom i rutiniranom linijom: posebno su zanimljivi anđeli gipkih, nabujalih tijela i radosnih lica.

Eksperimentiranje i poigravanje izražajnim sredstvima Vaccaro je koristio tijekom cijele karijere: put od naturalizma prema novim rješenjima preuzetim iz rimsko-emilijanskih izvora postupno mu je omogućio da kontroliranim crtežom, fluidnim svjetlom i koloritom, koji nije ostao imun na neovenetska strujanja što su dodirnula i jug Italije, oblikuje vlastiti izraz i osigura sigurnu poziciju na slojevitoj likovnoj pozornici u Napulju sredinom 17. stoljeća.⁹

Vrijeme nastanka dubrovačkih slika može se s velikom vjerojatnošću usmjeriti prema posljednjim godinama Vaccarove karijere: jer one ukazuju da je njihov majstor iza sebe imao guste stvaralačke godine sazrijevanja i konačne sinteze, pa se može pomišljati da su kupljene neposredno nakon potresa 1667. godine. U kasno umjetnikovo razdoblje Pacelli je datirao i pripremnu skicu.¹⁰ Rafinirana, vibrirajuća linija

svetačkih likova, profinjenost njihovih lica, gipkost prstiju, mekoća draperija, toplina inkarnata, blaga, olovno-modrikasta svjetlost koja klizi preko likova i krajolika, trbušasti i napuhani, »faunovski« oblikovani anđeli koji, sami ili u skupinama, nestašno lete, mašu nogama i živahno komuniciraju, ukazuju na Vaccarovu zrelost koju je kao kreativna ličnost

ostvario tek sredinom seicenta u Napulju koji je upravo u to doba postao važna pozornica gdje su se oblikovale, križale i dodirivale različite umjetničke tendencije. O njegovu položaju svjedoči i podatak da je 1665. godine imenovan predsjednikom Udruženja slikara sv. Ane i sv. Luke.¹¹

Bilješke

- 1 KRUNO PRIJATELJ, Dvije slike Andrea Vaccara u Dubrovniku, u: Studije o umjetninama u Dalmaciji 1, Zagreb, 1963., 71–73.
  - 2 GIUSEPPE DE VITO, Appunti per Andrea Vaccaro con una nota su alcune copie del Caravaggio che esistevano a Napoli, u: *Ricerche sul '600 napoletano*, Scritti in onore di Raffaello Causa, Napoli, 1996., 112, sl. 40.
  - 3 GIUSEPPE DE VITO (bilj. 2.), 71, sl. 5., 75, sl. 10., 76, sl. 11., 98, sl. 27., 113, sl. 41.
  - 4 VINCENZO PACELLI, Andrea Vaccaro patriarca della pittura del seicento a Napoli, u: *Studi di Storia dell'arte*, 19 (Todi / Perugia, 2008.), 148, sl. 23., 152, sl. 28. Sliku Krist i apostoli (*Pasce oves meas*) Pacelli je iscrpno analizirao i u kataložnoj jedinici. Usp. *Ritorno al barocco. Da Caravaggio a Vanvitelli*, (ur.) Nicola Spinosa, Napoli, 2010., 226–227, kat. jed. 1.116.
  - 5 GIUSEPPE DE VITO (bilj. 2.), 110, sl. 38.
  - 6 Prva monografija tiskana je 1951. godine. Usp. M. Commodo Izzo, Andrea Vaccaro, Napoli, 1951.
  - 7 BERNARDO DE DOMINICI, Vite de' pittori, scultori ed architetti napoletani, Napoli, 1742.–45., t. III, 136 (izdanje: Bologna, 1971.). *Si pose dunque Andrea a copiar varj quadri di quel fantastico Pittore, ed in brieve tempo l'imitò così bene, che non copie, ma originali sembravano anch'agli occhi dell' Intendenti*.
  - 8 NICOLA SPINOSA, La pittura napoletana del '600, Milano, 1984., sl. 302.
  - 9 Određeni broj fotografija Vaccarovih slika objavio je Nicola Spinosa u kompendiju napuljskoga slikarstva 17. stoljeća, usp. NICOLA SPINOSA (bilj. 8.), sl. 830.–855.
  - 10 V. Pacelli sliku datira u kasne pedesete godine 17. stoljeća. Osim toga, on publicira jednu sliku Krunjenje Bogorodice (Sveto Trojstvo kruni Bogorodicu), privatno vlasništvo, za koju navodi da se na njoj nalazi slikarova sigla/potpis. Čini se da je u nekim dijelovima iskvarena naknadnim intervencijama. Usp. VINCENZO PACELLI (bilj. 4.), 161, 164., sl. 41.; slika Krunjenje Bogorodice (Dubrovnik, crkva sv. Vlaha) može se odrediti kao naknadna kopija istoga motiva s oltarne pale u crkvi Gospe od Karmena.
  - 11 VINCENZO PACELLI (bilj. 4.), 142. O Vaccaru u Dubrovniku usp. i: RADOSLAV TOMIĆ, O slikama u crkvi Gospe od Karmena u Dubrovniku, u: *Restaurirane slike iz crkve Gospe od Karmena u Dubrovniku*, Zagreb, 2007., 5–12; MARA KOLIĆ PUSTIĆ, Tragom dubrovačkih naručitelja slika s područja južne Italije u baroknom razdoblju, u: *Umjetnost i naručitelji, Zbornik Danâ Cvita Fiskovića*, 3 (ur.) Jasenka Gudelj, Zagreb, 2010., 101–107.
- Osim pripremljene skice za sliku Andrea Vaccara u crkvi Domino sačuvan je i *bozzetto* za oltarnu palu Uzašašće Krista (Dubrovnik, crkva sv. Spasa). Kao što je poznato, slika je djelo Pierantonia Palmerinia, izrađena po narudžbi od 25. kolovoza 1527. godine. Format slike je 307x255 cm, a naslikana je uljem na drvu. Palmeriniev *bozzetto* za dubrovačku sliku čuva se u Fossombrone (Biblioteca Passionei). I on je naslikan uljem na drvu, ali je, logično, manji od oltarne pale (153x119 cm) i samo se neznatno razlikuje od slike u crkvi sv. Spasa. Usp. BENEDETTA MONTEVECCHI, Pietro Antonio Palmerini, u: *Pesaro dell'età dei Delle Rovere*, III, 2 (Venezia, 2001.), 141; ALESSANDRO NESSI, Pierantonio Palmerini, 2004., 149–154, kat. jed. 8–9; TIMOTHY CLIFFORD, Dubrovnik: Italian Art c. 1400–1800, u: *Croatia aspects of Art, Architecture and Cultural Heritage*, London, 2009., 152. Uz to treba navesti da su za oltarnu palu Silazak Duha Svetoga, koju je po narudžbi Vice Stjepovića Skočibuhe naslikao Santi di Titta, sačuvani autorovi pripremni crteži u Firenci (Uffizzi). Usp. RADOSLAV TOMIĆ, Nekoliko novih podataka o slici »Silazak Duha Svetoga« Santi di Tita u Dubrovniku, u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 32 (1994.), 59–64.

Summary

Radoslav Tomić

Andrea Vaccaro: Some New Data and Insights Concerning His Paintings in Dubrovnik

The author offers some new data about the paintings that Andrea Vaccaro (1604–1670) from Napoli made for his Dubrovnik commissioners. As it is known, Vaccaro signed (as AV) the altarpiece called *The Holy Trinity Crowns the Virgin with St John the Evangelist* in the church of Our Lady of Carmel (Gospa od Karmena) and *The Holy Trinity Crowns the Virgin with All Saints* (Domino). The depiction of the Holy Trinity is very similar in both paintings and indicates that Vaccaro repeated his own solutions with some variation, like other artists did. For the painting from the church of

»Domino«, a *bozzetto* (draft painting) has been preserved and is today located in a private Italian collection. Both Dubrovnik paintings can be dated to a later phase within the artist's opus and are estimated to be exceptionally valuable within the corpus of late 17th-century commissions from the Croatian coastal region.

Key words: painting, Baroque, 17th century, Andrea Vaccaro, Dubrovnik